

Тетяна П. Гудзь

ЕКОНОМІЧНА РІВНОВАГА В КОНТЕКСТІ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

У статті через призму принципів ноогенезу досліджено сутність рівноваги в постіндустріальній економіці. Розкрито її філософський зміст як співвідношення між матеріальним та ідеальним з домінуванням останнього. Обґрунтовано передумови та характеристики рівноваги за умов постіндустріалізму, обумовлені постцивілізаційною логікою планетарної еволюції.

Ключові слова: економічна рівновага; ноорівновага; ноосфера; постіндустріалізм.

Літ. 13.

Татьяна П. Гудзь

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАВНОВЕСИЕ В КОНТЕКСТЕ АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ СОВРЕМЕННЫХ ГЛОБАЛЬНО-ЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

В статье на основе принципов ноогенеза исследована сущность равновесия в постиндустриальной экономике. Раскрыто его философское содержание как соотношение материального и идеального с доминированием последнего. Обоснованы предпосылки и характеристики равновесия в условиях постиндустриализма, обусловленные постцивилизационной логикой планетарной эволюции.

Ключевые слова: экономическое равновесие; нооравновесие; ноосфера; постиндустриализм.

Tatyana P. Gudz¹

ECONOMIC EQUILIBRIUM IN THE ANTHROPOLOGICAL PARADIGM OF CURRENT GLOBAL CIVILIZATION TRANSFORMATIONS

Based on the principles of noogenesis, the essence of equilibrium in the postindustrial economy is studied. Its philosophical content as the ratio of material and dominating ideal is revealed. The preconditions and characteristics of post-industrialism equilibrium caused by the post-civilization logic of planetary evolution are grounded.

Keywords: economic equilibrium; nooequilibrium; noosphere; post-industrialism.

Постановка проблеми. До поняття рівноваги, визнаного на сьогодні необхідним та фундаментальним у структурі економічної теорії, тривалий час підходили з поблажливою недбалістю, з якою зазвичай споглядають на все інтуїтивно очевидне. Методологічні витoki походження економічної рівноваги криються у класичній механіці. Втім, механістичне бачення рівноваги зводиться до його розуміння як стану спокою системи, збереження якого є можливим за умов ізоляції від оточуючого середовища. Обмеження проблеми рівноваги статичним поглядом на неї позбавляє будь-який її розв'язок практичного значення. Оскільки в такому випадку точка рівноваги ототожнюється із завершенням розвитку.

Тому актуальний у сучасній науці міждисциплінарний характер досліджень, що базується, в першу чергу, на переосмисленні фундаментальних кате-

¹ Poltava University of Economics and Trade, Ukraine.

горій фізики, надав нового поштовху вивченню економічної рівноваги. Можливості розкриття сутності рівноваги розширює підхід, реалізований у розбудові засад еволюційної економіки, що базується на тому, що «економічна еволюція аналогічна, за винятком деталей, еволюційному процесу в біології» [12, 63].

Антропологічна парадигма сучасної глобалізації побудована на принципах ноогенези, які відображають «еволюцію зростаючого впливу в процесі глобальних трансформацій людської свідомості та людського розуму» [5, 17]. Кожне економічне явище має матеріальну складову та духовну, яка формується у соціальній сфері. Не є виключенням і рівновага. Особливої актуальності такий погляд на сутність економічної рівноваги набуває в умовах перехідного характеру сучасної епохи, криза міжсистемних трансформацій якої спровокувала ренесанс вчення про ноогенезу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основоположниками теоретико-методологічних засад рівноваги на глобальному рівні, розглянутих з позицій еволюційного розвитку планетарного суспільства, є вітчизняні та зарубіжні вчені зі світовим ім'ям: В.І. Вернадський [1], А.С. Гальчинський [2–5], М.М. Моїсєєв [8], І.Р. Прігожин [9], Е. Тоффлер [10; 11], Ю.В. Яковець [13].

У світовій науці питання про «перебудову біосфери в інтересах вільномислячого суспільства як єдиного цілого» одним з перших поставив президент Української академії наук Володимир Іванович Вернадський [1, 480]. Важливою тезою вчення В.І. Вернадського є те, що творча особистість, олюднюючи природу, виступає геологічною силою формування ноосфери і творить нове буття. Вчений наголошує, що майбутнє зосереджене в руках інтелектуально розвиненої людини [1, 482]. Екстраполяція інтелектуалізації на процес досягнення економічної рівноваги являє світові її новий сконструйований творчістю людини вид – інтелектуальну рівновагу.

Крім того, світова наукова думка єдина у тому, що становлення ноосфери кореспондує у своїй системній завершеності з характеристиками постіндустріального суспільства. Наше розуміння цього взаємозв'язку будується на запропонованій А. Гальчинським методологічній конструкції: «Цивілізаційний процес – це процес становлення ноосфери; постцивілізація – це еволюційний розвиток на основі вже сформованої бази ноосфери» [2, 311].

Становлення ноосфери та постцивілізаційний розвиток суспільства передбачають досягнення якісно нової рівноваги. За Е. Тоффлером, це буде «демократична і гуманна цивілізація, що підтримує рівновагу з біосферою і не потрапляє у загрозову економічну залежність від іншого світу» [10, 372].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Поширеною думкою у світовій науковій спільноті є пояснення кризових потрясінь сучасності входженням світосистеми в період структурної кризи [5; 10]. За словами А. Гальчинського, в перехідну епоху відбувається «становлення поки що системно неосмисленого теоретичною думкою посткапіталістичного суспільства, формування основ метаекономіки» [3, 4].

Сучасна економічна наука наголошує на необхідності перегляду добре відомих старому традиційному індустріальному світу понять [5, 24]. З цього приводу американський вчений Е. Тоффлер зазначає: «Цивілізація, що вини-

кає, пише для нас нові правила поведінки і веде нас за межі стандартизації, синхронізації і централізації, за межі прагнень до накопичення енергії, грошей і влади» [10, 15].

Таким чином, наукове надбання з проблематики розвитку постіндустріального суспільства, яке розбудовує свої цінності на домінантах інтелекту, примушує замислитися над постцивілізаційним змістом відомих традиційної економіки явищ, серед яких нашу увагу привертає рівновага.

Метою дослідження є розвиток понятійного апарату постцивілізаційних визначень шляхом введення нового терміну – «ноорівновага» – для позначення інтелектуальної рівноваги, сформованої в умовах постіндустріальної світової економіки, та розкриття його сутності, передумов і характеристик з позиції антропологічної парадигми сучасних глобально-цивілізаційних перетворень.

Основні результати дослідження. Перехід біосфери в ноосферу – «живу функціональну систему з якісно оновленим домінуючим геологічним началом – духовною енергією» – пов'язаний із встановленням на глобальному рівні ноорівноваги як балансу ідеального та матеріального [5, 18].

Для розкриття нововведеного поняття застосовуємо методологію ноогенези, принципову основу якої формує підхід до визначення «планетарного інтелекту» як цілісності, у витоків якої стоїть розум особистості – «мислячого центру перспективи» [5, 21]. Звідси ноорівновага – це рівновага другого порядку (похідна) від індивідуальних рівноважних станів, які не є її структурною частиною, але в цілісній єдності набувають якісно нового змісту, що дозволяє їм поширювати, розвивати і трансформувати свої властивості в планетарних масштабах.

Ноорівновага формується відповідно до законів складності на засадах осмисленої конвергенції індивідуального та всезагального. Цей процес виявляється у «диференційованій соціальній єдності, в якій системна цілісність людського соціуму формується на основі не матеріального, а духовного синтезу – синтезу, в якому кожна особистість, зберігаючи свою унікальність, водночас утворює себе реальним суб'єктом коеволуційного процесу» [5, 22].

Отже, можемо зробити висновок про те, що ноорівновага – це конвергенція матеріального та ідеального, Матерії та Інтелекту. Завдяки її трансцендентному характеру дана філософська сутність рівноваги може бути поширена на її ієрархічно нижчі від глобального рівні. Так, сьогодні, в епоху динамічного розвитку інформаційних та комп'ютерних технологій беззаперечним фактом є те, що успішна перспектива підприємства залежить від рівня інтелектуалізації його діяльності. Рівноважний стан підприємства в сучасному економічному середовищі має будуватися на синтезі матеріальних досягнень науки та інтелекту як ключових ресурсів епохи постіндустріалізму, який, за словами Ю. Яковця, уособлює «інтегральну гуманістично-ноосферну світову цивілізацію» [13, 110].

У споживацькому суспільстві рівновага сприймається як рівність отриманих благ з понесеними витратами. Нині подібна ідеологія є регресивною і, на думку авторитетних вчених, формує фундаментальні засади кризових потрясінь сучасності [5, 26]. Тому урівноваженість матеріального та ідеального домінування останнього виявляється в гуманізації економічного життя постінду-

стріального суспільства, в якому на перший план виходять олюднені потреби: пізнання, комунікації, співпраця та єднання з іншими. Ноорівновага формується «за шарденівською логікою «диференційованої єдності» «на принципах асиметричної децентралізації, різновекторності горизонтальних артикуляцій, зростаючої індивідуалізації» [5, 24].

Сучасні кризові процеси руйнують підвалини якісних змін у напрямку досягнення ноорівноваги. Її теоретичні засади полягають у розробці дієздатної в інноваційному сенсі наукової концепції економічного розвитку на перспективу. «Економіка може вважатися дієздатною лише тоді, коли вона живе майбутнім» [5, 27]. Сьогодні економічні процеси функціонують без належного наукового супроводу і, як результат, інновації змушені пробивати собі дорогу навмання. Прикладом є сек'юритизація банківських активів, ланцюгова реакція якої у світових масштабах вилилася у фінансову кризу 2008–2009 років. Методологія формування ноорівноваги покликана осмислити причинно-наслідкові зв'язки соціально-економічних процесів на світовому рівні з метою обґрунтування шляхів їх взаємопов'язаного збалансованого розвитку.

Ноосферна трансформація корелює з переходом до постіндустріальної формації суспільства. За таких умов становлення економіки знань та спільна творчість Природи і Людини являють собою дві сторони однієї медалі. Це визначає рушійні сили формування ноорівноваги. Мова йде про сучасні процеси цивілізаційних та формаційних змін, результативність яких забезпечить досягнення ноорівноваги.

Основоположною умовою встановлення ноорівноваги є збалансування суспільних та індивідуальних інтересів. Піднесення особистої самосвідомості на основі зростання індивідуалізації завершується тільки на етапі її інтеграції зі спільнотою. При цьому межею свободи особи виступає грань її діяльності, за якою розпочинаються суспільні інтереси. Водночас інтереси суспільства обмежуються непорушними правами індивіда.

Крім того, змістовної трансформації набуває сам процес індивідуалізації особистості, провідними ресурсами реалізації якого стають знання та інформація. «Рівень знань, а не власність стає визначальним чинником статусу людини суспільства, яке народжується» [3, 8]. Якщо капітал індустріального світу матеріалізований у засобах виробництва та фінансових активах, то у постіндустріальній цивілізації він втілюється у нематеріальній формі, відтвореній у знаннях та інформації.

Тому ноорівновага – це баланс між матеріальним та ідеальним. Базовим принципом пошуку їх оптимального співвідношення є домінантність невичерпних та усупільнених нематеріальних багатств – знань та інформації. Американські вчені Е. і Х. Тоффлери «нове» багатство, яке передбачає докорінну зміну економіки на всіх рівнях, називають «авангардним», зазначаючи, його «не можна розуміти в межах традиційної економіки» [11, 559]. Сьогодні у світі триває лише початковий етап його накопичення в міру становлення постіндустріальної економіки в умовах ноосферної цивілізації.

Незмінним джерелом якісно нового надбання постіндустріального суспільства виступає людська праця. Втім докорінно змінюється її характер, оскільки мова йде про творчу працю. Проекцією ноорівноваги у соціальній

площині є формування особливої соціальної структури суспільства, в якій домінуючим виступає клас власників інтелектуального капіталу – knowledge workers [3, 8]. Виняткова особливість творчого класу полягає у тому, що він є носієм своєрідних засобів виробництва, піднесених до статусу спільної духовної власності – знань та інформації. Саме вони виступають ключовим ресурсом формування ноорівноваги, соціальною формою прояву якої є добробут всього суспільства, а не окремих його груп.

За визначенням А. Гальчинського, постіндустріальна економіка набуває ознак метаекономіки, яка, на думку вченого, «визначається як економіка відтворення та обміну інформацією, формування на її основі знань та соціального капіталу, швидкісна економіка, що будує свої відносини не на вертикально-ієрархічних, а горизонтальних (мережевих) принципах, синергетичних началах, економіка не конкуренції, а конвергенції, економіка творчої праці» [3, 15]. Звідси можемо зробити висновок, що ноорівновага – це динамічний стан метаекономіки, що виражається у збалансуванні всього комплексу її системних взаємозалежностей, пов'язаних з набуттям духовними цінностями пріоритетного розвитку та з утвердженням творчої особистості як провідної системоутворюючої ланки економічного життя суспільства.

Слід визнати, що шлях досягнення макроекономічної рівноваги вказується певною ідеологічною доктриною, яка панує у суспільстві. «Некритично запозичена і реалізована на практиці ліберальна ідея» в Україні фактично втілюється у формі «капіталізму олігополій» [7, 11]. Ліберальний механізм досягнення макроекономічної рівноваги ґрунтується на тому, що відкритість економіки, вільне ціноутворення та індивідуалізація економічної діяльності з наступною конвергенцією на основі довіри із суспільною організацією життя є рушійними силами макроекономічного збалансування [4, 23–24; 6, 7–8; 7, 12].

Замість цього в Україні олігополія, опікуючись власними інтересами максимізації прибутку, диктувала ринку нерівноважні неконкурентні ціни та обмежувала інвестиції у вітчизняне виробництво. Гальмування інвестиційно-інноваційних процесів, ігнорування інституційно-правових основ ефективної економічної моделі, врешті-решт, поставило Україну на межу, «за якою починається розпад базових інститутів суспільства» [7, 20].

Логіка оновлення вітчизняної економічної системи полягає у тому, що спочатку необхідно відновити рівновагу, яка уособлює володіння тенденцією до прогресивного економічного розвитку. Спираючись на засади постіндустріалізму, безкомпромісним висновком щодо сутності якісно нової рівноваги є забезпечення соціально-економічного добробуту всіх людей, а не окремих груп суспільства.

Передумовами встановлення ноорівноваги у постіндустріальній економіці є:

- 1) розвиток людської особистості, зростання її творчого потенціалу, відкриття широких можливостей для самовираження шляхом вільної реалізації креативної функції. Цільове призначення останньої, за визначенням А. Гальчинського, полягає в олюдненні природи, конституюванні суспільства та формуванні багатства особистості, в першу чергу, інтелектуального [2, 511];

2) суверенізація особистості, тобто забезпечення її реальної свободи, що проявляється у посиленні її самодостатності та перетворенні на свідомого суб'єкта цивілізаційного процесу. Духовне самозбагачення відбувається в процесі творчої праці, яка, з одного боку, є «внутрішньою потребою особистості», а з іншого — «невід'ємним атрибутом свідомого» [5, 25];

3) акцентування пріоритетності духовних цінностей перед матеріальними, що яскраво ілюструється висловлюванням А. Гальчинського: «Породжені сучасною епохою хаос і біфуркації, без сумнівів, мають ту ж саму основу — зміну субординації матеріальних і нематеріальних цінностей, набуття останніми пріоритетності» [4, 26]. Це означає, що розуміння рівноваги в постіндустріальній економіці вийшло за межі рівності доходів та витрат і розглядається як раціональний баланс між ідеальним та матеріальним, у пошуках якого перебуває на даний час і економіка, і суспільство в цілому.

Висновки. Обґрунтована у даній статті гіпотеза про трактування сутності поняття «ноорівновага» відповідає антропологічній парадигмі сучасних глобально-цивілізаційних перетворень. Ноорівновага у постіндустріальному суспільстві будується на домінуванні ідеального у співвідношенні з матеріальним, що втілюється у гуманізації економіки. Це означає, що механізм встановлення ноорівноваги характеризується якісно вищим ступенем гармонізації, в якому індивідуальне та загальне зливаються в діалектичній єдності, трансформуючи одне одного. Основним принципом формування рівноваги нового порядку виступає не стихійний характер взаємовідносин елементів системи між собою та з оточуючим середовищем, а осмислена конвергенція кожної індивідуальної структури зі світом.

Таким чином, погляд на рівновагу через призму ноосистемних трансформацій основних методологічних постулатів економічної теорії дозволяє визнати її актуальним об'єктом сучасного наукового світогляду. На основі вище викладеного ми пропонуємо розширити методологічну конструкцію, сформульовану А. Гальчинським: «ноосфера — нооцивілізація — нооекономіка» — ноорівновага [2, 315].

Виходячи з тези про те, що «рівновага» як категорія є володіння тенденцією до розвитку, вітчизняна економіка потребує, в першу чергу, відновлення здатності до саморозвитку як основи якісного оновлення та економічного зростання. Для розбудови засад ноорівноваги в Україні має бути розроблена стратегія її соціально-економічного розвитку, місією якої є розбудова соціально-відповідальної держави на основі «свободи людини у взаємозалежності, з одного боку, з її особистою відповідальністю, з іншого — з верховенством права, рівністю всіх перед законом» [4, 24]. У практичній площині основними ознаками ноорівноваги є дієве функціонування інститутів добробуту, вирівнювання доходів населення, відкритість можливостей для саморозвитку та самореалізації творчих особистостей, а також високий рівень довіри у суспільстві, базисом якого виступають правосвідомість та моральний консенсус індивідів.

Ми розглядаємо ноорівновагу як завершальну стадію формування економіки постцивілізаційного суспільства, яке на сучасному етапі проходить своє становлення. Так, у площині перетину ноосфери та постіндустріалізму визна-

чаються змістовні характеристики ноорівноваги як стадії цивілізаційного циклу світової економіки:

- динамічність, тобто постійна трансформація у часі та просторі умов її досягнення;
- діалектична єдність матеріального та ідеального, в якій домінує останнє;
- незворотність поступального розвитку з досягненням нового стану, що за якісним змістом випереджає попередній;
- регульованість, яка виявляється у наявності можливостей штучного обмеження нерівності та несправедливості через спеціально створені інститути суспільства;
- рефлексивність, в якій проявляється системний характер ноорівноваги — охоплення нею всіх сфер людського буття;
- трансцендентність означає, що ноорівновага включає рівноважні стани нижчої ієрархії;
- гармонійність як злагоджена та оптимальна взаємодія внутрішніх елементів системи між собою та з оточуючим середовищем;
- онлайнний характер ноорівноваги виявляється в якісно новому типі співвідношення індивідуального та загального, в якому рівноважні стани на мікрорівні є домінантними для формування глобальної рівноваги.

Таким чином, ноорівновага уособлює рівноважний стан постіндустріальної економіки, біля витоків розбудови якої ми сьогодні і знаходимося. У зв'язку з цим подальші наукові дослідження мають бути зосереджені на визначенні механізмів досягнення ноорівноваги, критеріїв її оцінки та шляхів підтримки.

1. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. — М.: Айрис-пресс, 2004. — 576 с.
2. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення. — К.: АДЕФ-Україна, 2010. — 572 с.
3. Гальчинський А.С. За межами капіталізму // Економіка України. — 2011. — №2. — С. 4–16.
4. Гальчинський А.С. Лібералізм — еволюційні трансформації // Економіка України. — 2010. — №6. — С. 23–34.
5. Гальчинський А.С. Принципи ноогенезу в контексті вчення В. Вернадського // Економіка України. — 2010. — №5. — С. 16–29.
6. Гець В.М. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України // Економіка України. — 2010. — №3. — С. 4–20.
7. Звєряков М.І. Ліберальна ідея і модернізація економіки України // Економіка України. — 2010. — №7. — С. 11–21.
8. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера. — М.: Молодая гвардия, 1990. — 351 с.
9. Пригожин И.Р. Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы. — Ижевск: НИИ «Регулярная и хаотическая динамика», 2000. — 208 с.
10. Тоффлер Э. Третья волна. — М.: АСТ, 2010. — 472 с.
11. Тоффлер Э., Тоффлер Х. Революционное богатство. — М.: АСТ, 2008. — 578 с.
12. Шнипко О.С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації: Монографія. — К.: Наукова думка, 2003. — 334 с.
13. Яковец Ю.В. Откат глобализации и трансформация мировой экономики // Международная жизнь. — 2009. — №8. — С. 109–116.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2014.